

AHISKALI ÖMER FAİK NUMANZADE'NİN MATBUAT HAYATI-XVI

Dr. Rıdvan ÇİTİL

Eğitim konusu, Rusya Müslümanları arasında sorunların en başında geliyordu. Bilindiği gibi Çarlık Rusya istilâ ettiği Türk topraklarındaki eğitim kurumlarına pek fazla dokunmamış, zaten çağın ihtiyaçlarına cevap veremeyen bu kurumların daha da gerilemesine ve cehaletin artmasına sebep olmuştur. Zira bu kurumların gelişmesi imkânsızdı. Çünkü buralarda verilen eğitim hem yetersiz ve hem de bu kurumların başında olanlar bilgi ve görüş bakımından yetersiz kişilerdi. Onlar, kendilerinden beklenen misyonu yerine getirememişlerdi.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra eğitim meselesi kimi aydın tarafından daha sık bir şekilde dile getirilmeye başlandı ve bunlara bir çözüm bulmak üzere birçok görüş ortaya atılmıştır. Bunlar arasında en başarılı olan şüphesiz İsmail Gaspıralı'ydı. Kendisi ilk başlarda öğretmenlik yapmıştır. Okulların eksikliklerini belirleyip bunları gidermek için kollarını sıvamıştır. Bunun için okullarda eğitimi hızlandıran ve kalitesini yükselten, *yeni usul* denen *usul-i cedit* eğitim tarzını ve bunun için de *fonetik usul* denen ve Arap harflerinin öğrenilmesini hızlandıran *usul-i savtiyi* ortaya çıkarmıştır. Bunun yanında İ. Gaspıralı eğitimle ilgili birçok kitap yazmış ve Bahçesaray'da 1883 yılından itibaren çıkardığı *Tercüman* gazetesinde de eğitim meselesiyle ilgili birçok yazı ve makale kaleme almıştır (Akpınar, 2013: 18-69).

Ahıskalı aydınlardan Ömer Faik Numanzade de İstanbul'da kaliteli bir eğitim almış ve memleketi Ahıska'ya döndüğünde birçok sorunlarla karşılaşmıştır. Elinden geldiğince de bunları gidermeye çalışmıştır. Hatta okul açıp gazete çıkarmaya çalışmış ama her seferde Rus hükümetinin yasaklarıyla karşılaşmıştır. Nitekim daha sonra Şeki'de usul-i cedit okulunda öğretmenlik yapmıştır.

Numanzade, Tiflis'e taşındıktan sonra da aktif olarak matbuat dünyasında yerini almış ve birçok gazete ve dergilerde yazılar yazmıştır. Nitekim yaptığımız araştırma ve incelemelerde

Ömer Faik Numanzade ailesiyle - Ahıska, 1934.

Numanzade'nin birçok basın organında yazılarına rastladık. Bunlardan biri de Bakû'da çıkan *Hayat* gazetesidir. Bir de Ömer Faik yazarlık hayatı dışında da halkın ileri gelenleriyle ya görüşüp ya da kendilerine mektup yazarak sorunlara çare olmaları konusunda çağrı yapmış ve yardım istemiştir. Aşağıda göreceğimiz bir mektup ve yazı bunun en iyi örneğidir.

Biz bu yazımızda Ömer Faik'in Rusya Müslümanlarının eğitim meselesiyle ilgili 1901 yılında Yelizavetopolsk Kadısı olan İsimli Molla Mamed'e yazdığı Rusça mektubunu tercüme edip değerlendireceğiz. Bir de *Hayat* gazetesinde çıkan "Ağacı İçinden Kurt Yiyer" başlıklı yazısını nakledeceğiz. Söz konusu yazıyı Arap harfli Türkçe yazıdan Latin harflerine aktararak kimi yerlerinin de parantez içinde günümüz Türkçesini vererek değerlendirmeye devam ediyoruz. Böylece o zamanki hayatla günümüzde yaşanan hayat arasında bir mukayese imkânı bulacağız.

Ömer Faik Bey'in söz konusu bu Rusça mektubu, 2014 yılında Kazan'da *Yaz* yayınevinden İ. K. Zagidullin'in redaktörlüğünde ve İ. K. Zagidullin, N. S. Hamitbayeva, L. F. Baybulatova, H. Z. Bagautdinova'nın hazırladığı *Modernizatsionniye Protsessi v Tatarsko-Musul'manskom Soobşçestve v 1880-ye-1905 gg.: Dokumenti i Materialı* [1880-1905

yıllarındaki Tatar-Müslüman Topluluğundaki Modernizasyon Süreçleri: Doküman ve Materyaller] adlı kitapta yer almaktadır. Bu mektup kitabı hazırlayanlar tarafından Rusya Devlet Arşivi'nde bulunup kitabın 435. ve 436. sayfalarında *Priloge-niye k Uvedomleniyü Yelizavetpol'skogo Gubernatora v Departament Politsiyi za №434 ot 5 Noyabrya 1901 g. Pis'mo Učitelya-Sunnita g. Nuhi, Faika Namak-zade Yelisavetpol'skomu İşimskomu Kaziyu Molla Mamedu* [Elizatepol'k Genel Galisinin Polis Dairesi'ne 5 Kasım 1901 tarihli 434. Nolu İhbarnamenin Eki. Nuha Şehrinin Sünni Öğretmeni Olan Faik Namak-zade'nin Yelisavetpol'sk'in İşim Kadısı Molla Mamed'e Gönderdiği Mektup] başlığıyla yayımlanmıştır. Bilindiği gibi Yelizavetpol'sk Azerbaycan'nın şimdiki Gence şehrinin, Nuha da Şeki şehrinin eski isimleridir. İşim de Rusya'da İrtiş Nehri'nin kenarındaki bir şehirdir. Bir de yazının başlığında görüldüğü gibi Ömer Faik Numanzade'nin ismi yanlışlıkla Namak-zade şeklinde yanlış olarak yazılmış veya okunmuştur. Bunun sebebi, ya Numanzade'nin Rusya'da az bilindiğini ya da kitabı hazırlayanlarının ihmali olabilir. Bu durum hem onlar hem de bizim açımızdan büyük bir kayıptır. Çünkü dönemin önemli şahsiyetlerinden biri olan Ömer Faik'in az biliniyor olmasının sebebi, bizim onu az tanıttığımızdandır diye düşünmekteyiz. Şimdi gelelim Ömer Faik Bey'in mektubuna:

*

Geçen sene [sizin tarafınızdan]

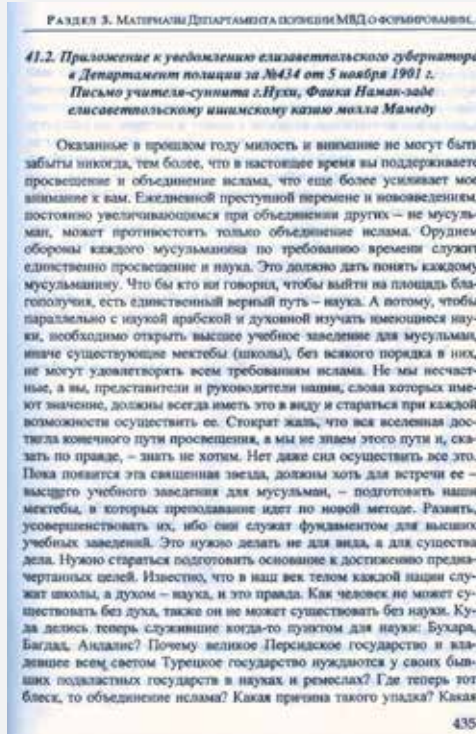
gösterilen lütf ve ilgi hiçbir zaman unutulamaz, hem günümüzde siz eğitim ve İslâm birliğini destekliyorsanız, bu da benim size karşı olan ilgimi daha da artırıyor. -Müslüman olamayan- diğerlerin birleşmesiyle sürekli artan gündelik cinai değişimlere ve yeniliklere sadece İslâm birliği karşı koyabilir. Zamanın icaplarına göre her Müslümanın savunma aracı olarak bir tek eğitim ve bilim hizmet ediyor. Bunu her Müslümanın anlamasını sağlamak gerek. Kim ne derse desin, refah meydanına çıkmak için bir tek sağlam yol vardır - bilim. Bu yüzden de Arapça ve manevi bilime paralel olarak mevcut bilimleri öğrenmeleri için Müslümanlar için yüksek eğitim kurumu açmak gerekir, yoksa var olan mektepler, onlarda herhangi bir düzen olmadan, İslâm'ın

bütün taleplerini karşılayamaz. Mutsuz olan biz değil de sözlerinin değeri olan ve bunu hiçbir zaman unutmayıp her fırsatta bunu yerine getirmek için gayret göstermesi gereken milletin temsilcileri ve yöneticileri olan sizlersiniz. Çok defa yazık ki bütün dünya eğitimin nihai yoluna vardı, biz ise bu yolu bilmiyoruz ve doğruyu söylemek gerekirse bilmek de istemiyoruz. Bütün bunları gerçekleştirmek için güç dahi yoktur. Bu kutsal yıldız ortaya çıkıncaya kadar, onu karşılamak için hiç olmazsa Müslümanlar için yüksek eğitim kurumu olmalı, bizim mektepleri yeni metotla eğitimin verildiği okul olarak hazırlamak lazım. Onları geliştirmek, iyileştirmek gerek, çünkü onlar yüksek eğitim kurumları için temeli olarak hizmet ediyorlar. Bunu işin görünüşü için değil de özü için yapmak gerektir. Önceden belirlenmiş hedeflere varmak için temeli hazırlamak için çalışmalıyız. Bilindiği gibi bizim çağımızda her milletin vücudunu okullar, ruhunu da bilim oluşturuyor ve bu da doğrudur. İnsan olarak ruhu olmadan var olamaz, ayrıca o bilimsiz de var olamaz. Bir zamanlar bilimin merkezi olarak hizmet veren Buhara, Bağdat, Endülüs'e ne oldu? Neden büyük Pers Devleti ve bütün dünyaya hâkim olan Türk Devleti kendisine tabi olan eski devletlerinden bilim ve zanaatlara muhtaç oldular? Nerede şimdi o parıltı, İslâm birliği? Böyle gerilemenin nedeni nedir? Bizim şimdiki durumda olmamızın nedeni nedir? Her şeyin suçlusu, insan onurunu yok eden, vatandaşlık temelinden kökünü kazıyan cehalettir. Bu cehalet bizi var olan acınacak

durumdan can çekişmekte olan duruma soktu. Şeriat ve sağduyuya göre bizi bu durumdan Müslümanların temsilcileri olan siz müftüler, şeyhul-ulema ve kadılar çıkarabilir. Eğer bu görev yerine getirilmezse ne zaman olursa olsun Yüce Allah bunun hesabını sorar.

Bütün bunları ifade ederken ben hiç de ders vermek niyetinde değilim, sadece benim beynimi sürekli rahatsız eden düşüncüyü sakinleştirmek için yazıyorum.

Bununla birlikte sizin birlik için gayretiniz bana cesaret veriyor. Bizim arkadaşımız olan öğretmen Muhammed Efendi'nin gitmesine çok üzülüm. Böyle kalabalık şehrinin mektebinde bir-iki öğretmenin olması gerektiğini sanıyorum. Öğretmenler Ali Ağa ve Molla Alesker'in mevcudiyetine rağmen tabii ki başkalarına

Ömer Faik'in İşim Kadısı Molla Mamed'e Gönderdiği Mektup

ihtiyaç yoktur ama onlara yoldaş olarak birliğin gayretli temsilcisi olacak Türk öğretmeninin olması mektebin başarısı için fena olmaz.

Bundan dolayı, eğer emrederseniz, size Türkiye'de terbiye görmüş Rusya vatandaşı olan öğretmen İbrahim Efendi'yi sizin mektebinizde ders vermek üzere göndereyim.

Kopya aslına uygundur

Kançılara yöneticisi Zaytsev

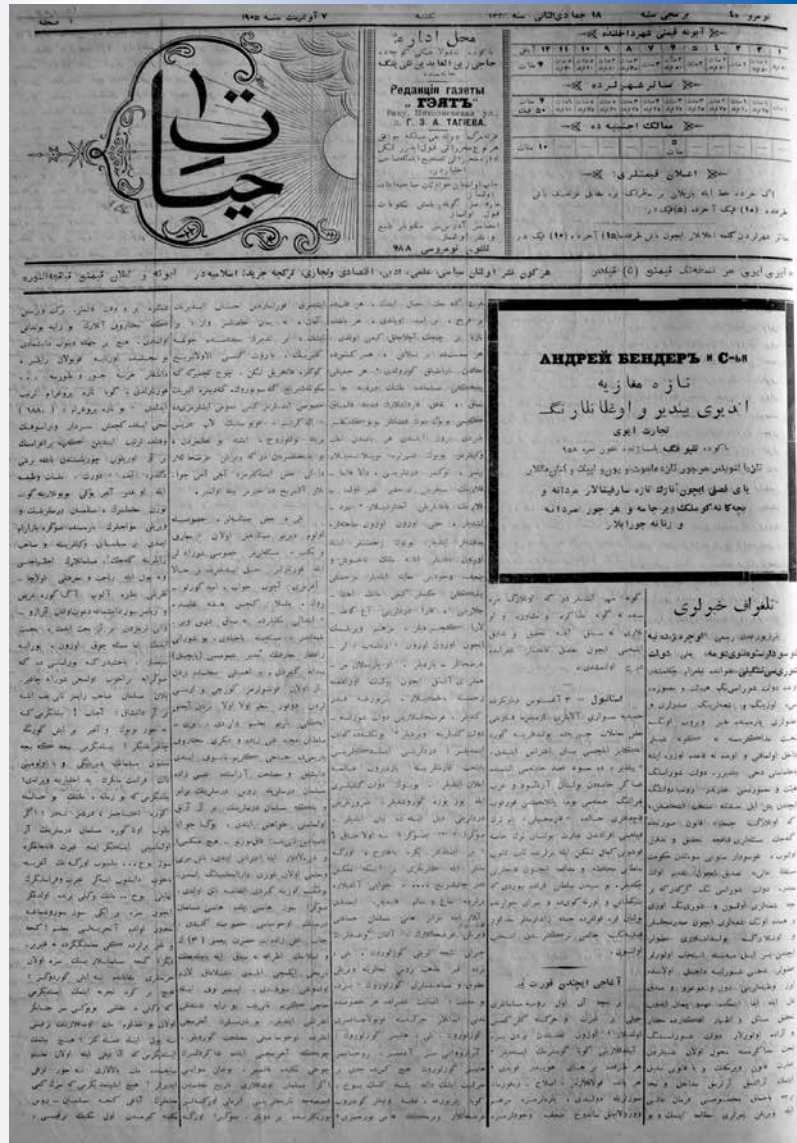
Kaynak: GARE, f.102, DPOO, op.226

(1898), d.11, ç.3, l.139-140. Kopyanın kopyası.

Yukarıda belirttiğimiz gibi Ömer Faik Numanzade Türkiye'deki eğitimi tamamladıktan sonra memleketine dönerek halkın sorunlarına çare aramaya başlamıştır. Bunun için Şeki'deki usul-i cedid mektebinde öğretmenlik yapmıştır. Ayrıca Yelizavetopolsk Kadısı olan İşimli Molla Mamed'e yazdığı mektuptan onun cehalete ne kadar karşı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Numanzade'nin mektupta belirttiği gibi cehalet her sorunun başında gelmekteydi ve Rusya Müslümanları dünyanın ilerlemesinden ve çağın ihtiyaçlarından çok geri kalmışlardı. Bu durumdan kurtulmanın çaresi olarak da bilimi görmektir. Bunun için de okulların islah edilerek geliştirilmesini ve bunlara ek olarak da yüksek okulun yani şimdiki üniversite derecesinde bir eğitim kurumunun açılmasını da istemektedir. Hatta eski bilim merkezlerinin ve Türk devletlerinin hazin sonuna da parmak basarak kendisinin de buna ne kadar kafa yorduğu mektuptaki ifadelerinden açıkça anlaşılmaktadır.

Bilindiği gibi Çarlık Rusya'sı, Rus-Japon Savaşı (1904-1905)'nda yenilince halkın büyük memnuniyetsizliği üzerine Rus Çarı birtakım tavizler vermek zorunda kalmıştır. Bundan dolayı da Çar II. Nikola 1905 yılının Ekim ayında birçok alanda serbestlik veren bir manifesto yayımlamıştır. Bunun sonucunda sansür tarafından baskı altında tutulan basın üzerindeki baskı kalkmış ve Rusya Müslümanları birçok gazete ve dergi çıkarmışlardır.

Bu gazete ve dergilerden birisi de petrol zengini ve hayırsever olan Hacı Zeynelabidin Tağıyev tarafından Bakû'da çıkartılan *Hayat* gazetesidir. Bu gazete 1905-1906 yılları arasında çıkmış ve gazetesinin yöneticiliğini Ahmet Ağayev ve Ali Bey Hüseyinzade yapmıştır. Ali Ağaoğlu, 1906 yılında gazeteden ayrılmış ve petrol zenginlerinden olan Murtaza Muhtarof'un sahibi olduğu *İrşad* gazetesinin

Hayat gazetesini, 1905, 45. sayı

başına geçmiştir. Ahmet Ağaoğlu *Hayat* gazetesinden ayrıldıktan sonra gazete kapanıncaya kadar gazetesinin yayını Ali Bey Hüseyinzade tek başına sürdürmüştür. *Hayat* gazetesini toplamda 325 sayı çıkmış ve Azerbaycan basın hayatında önemli bir yer edinmiştir (Akpınar, 1994: 93; Aşırılı, 2009: 60-61). *Hayat* gazetesinde Ömer Faik Numanzade'nin de bir yazısı var. Bu yazı "Ağacı İçinden Kurt Yiyer" başlığını taşımaktadır (Gurbanov, 1992: 92-95). Ancak Şamil Gurbanov'un eserinde yazının başlığı yanlışlıkla "Ağacı Gurd İçinden Yeyer" olarak ve gazetenin sayı numarası da yanlışlıkla 65 olarak verilmiştir. Prof. Dr. Yavuz Akpınar'dan aldığım *Hayat* gazetesinin bu sayısındaki Arap harfleriyle yazılmış bu yazıyı Latin harflerine tekrardan aktararak değerlendirmeye çalışacağız. Böylece o dönemde yaşananlarla ilgili yeni bilgilere ulaşır Ömer Faik Bey'in de olaylara olan değerlendirmesini öğrenmiş olacağız.

Ağacı İçinden Kurt Yiyen
18 Cemaziyelsani 1323 / 17 Avgust 1905, [20
Ağustos 1905] Sayı: 45

Bir nice ay evvel Rusya Müslümanları hayli bir gayret ve harekete gelen kimi (*gibi*) oldular. Uzun gafletten birdenbire ayıldıklarını güya göstermek istediler. Her tarafta bir hay huydur koptu. Her yandan kulaklarımız "İslah-Reforma" sözleriyle doldu. Yaralarımıza merhem vurulacak sanduh (*zannettik*). Zayıf vücutlarımıza kuvvet gelecek [diye] hayal ettik. Her kalpte bir ferah, bir ümit uyandı. Her başta taze bir çiçek açılacak kimi (*gibi*) oldu. Her semtte bir telaş, Herkeste halden nârazılık (*hoşnutsuzluk*) görüldü. Her hamiyetli bilgili Müslüman'da milletin derdine çatmak (*anlamak*), gafil kardeşlerin kaydına kalmak kimi (*gibi*) büyük büyük faziletler, büyüklükler belirdi, bürûz etti (*ortaya çıktı*). Her yandan milletvekillerimiz büyük şehirlere toplandılar. Bitmez, tükenmez dertlerini, dala (*geride*) kalmalarının sebeplerini, hakir, fakir olmalarının bâislerini ahtardılar (*sebeplerini araştırdılar*). Dertleştiler, hatta uzun uzun mübahaseler (*tartışmalar*), münakaşalar ettiler. Büyük zahmetler ile uzun dikkatler ile milletin nahoş ve zayıf vücudunu muayene ettiler. Merhametli, bilgili hekimler kimi (*gibi*) milletin ihtiyaçlarını, kara dertlerini ağ kâğıtlara geçirdiler (*beyaz kâğıtlara yazdılar*). Merhem verilmek için uzun uzun "retseb"¹ler - arzuhaller (*reçeteler - dilekçeler*) - yazdılar. O yazılan merhemleri (*ilaçları*) almak için yolun uzaklığına, zahmetine bahmadılar (*bakmadılar*). Peterburg'a kadar gittiler, arzuhallerini devlet şurasına - devlet kişilerine verdiler. Bununla da kifayet etmediler (*yetinmediler*): Dertlerini, istediklerini payitaht (*başkent*) gazetelerine yazdırıp âleme ilan ettiler. Büyük devlet kişileri ile yüz yüze görüştüler. Zaruretlerini, dertlerini dil ile de beyan ettiler. Sonra? Sonra ne olacak? "Biz istediklerinize baharlık (*bakarız*), özge (*başka*) milletler ile haklarınızı bir etmeğe mümkün kadar çalışırız (*çalışırız*)...." cevabını aldılar. Yerlerine sağ ve salim kayttılar (*döndüler*). İmdi (*şimdi*) onlarla beraber hamı (*bütün*) Müslüman cemaati verilen arzuhallerin, alınan vaatlerin hayırlı neticelerini gözlürük (*bekliyoruz*). Beli (*evet*), biz de gayrı mezheb-i Rus tebaalarına (*diğer Rus mezhebi olan uyruklara*) verilen hukuk ve müsaadeleri gözlürük. Biz de bu medeniyet, insaniyet asrında her hususta medeni insanlar cerkesine (*yoluna*) koyulacağımızı gözlürük. Beli, hamımız (*hepimiz*) gözlürük: abrazovannımız² (*eğitimli*), adamımız, ruhanımız (*din*

¹ Retsept (рецепт): Rusçada reçete anlamına gelmektedir.

² Abrazovanniy (образованный): Rusçada "eğitimli, aydın" anlamına gelmektedir. Bu kelimeyi Ömer Faik, yazılarında

adamlarımız), hamımız gözlürük. Hiç keste (*kimse*) ciddi bir hareket işin dalına (*sonuna*), peşine gitmek yoh. Güya Peterburg'a, Tiflis'e vekiller gönderip arzuhaller vermekle hamı borcumuzu, işimizi kurtarmış hesap edirik (*ediyoruz*). Aman, ne yaman hassiyyetimiz (*niteliğimiz*) var: Bir işin, bir tedbirin siftesinde (*başında*) cuşa geliriz. Barut kimi (*gibi*) alevleniriz (*alevleniyoruz*), göklere kalhırık (*çıkıyoruz*). Lakin çoh geçmir (*çok geçmiyor*) ki gene sükütlaşırız (*sakinleşiyoruz*). Gene sönürük. Gene diplere inirik (*iniyoruz*). Hususi işlerimiz kimi (*gibi*) umumi işlerimizi de "Allah Kerim" kuyusunun lap derin yerine tulluruz (*atıyoruz*). İşte bu gafletimizden, bu bedbahtlığımızdandır ki verilen arzuhallerdeki bazı isteklerimize acı acı cevaplar alırız da hayrımız bile olmayır (*olmuyor*).

Beli, bazı meseleler, hususiyle ölüm dirim meselemiz olan "maarif ve mektep" meselelerimiz hususi şuralar ile kurtarılır, hasıl edilir de biz hala ağzımızı açıp cevap, ümit gözlürük. Mesela: Geçen hafta Tiflis'te "iptidai mekteplerde ne siyak ders verilmelidir" meselesine bahıldı. Bu şurayı Zakafkaz (*Kafkasya Ötesi*) maarifin müdür-i umumisi (*genel müdürü*) (papeçitel³) meydana getirdi. Bu ehemmiyetli mecliste bizden az olan komşularımız Gürcü ve Ermenilerden dokuz muallim ola ola bizden ancak iki yarım muallim vardı. Biri Sultan Mecid Ganizade⁴ ve diğeri Muhtarof⁵, yarımı da Hacı Kerim Saniyef⁶ idi. Danışık ve maslahat arasında Ganizade Müslüman dersleriyle Rus derslerinin beraber ve belki Müslüman derslerinin biraz artık (*fazla*) olmasını hâhiş (*rica*) etti. Buna cevaben gaspadin⁷ (*beyefendi*) Saniyef: Kak mojno - hiç mümkün mü? ve gayrı laflar ile itiraz etti. Gori Darülmualimin'in (*Gori Öğretmen Okulu'nun*) baş mürebbi ve muallimi olan İsmirnof'un⁸ gözüne girdi, iltifatına nail oldu. Sonra söz hansı ilde (*hangi yılda*) hansı Müslüman

sık sık kullanmaktadır. Ancak bu kelimeyi burada ve başka yerlerde istihza ve kinayeli olarak kullanmıştır.

³ Popeçitel' (попечитель): Rusçada vasi anlamına gelmektedir.

⁴ Sultanmecid Ganizade (1866-1937): Meşhur pedagog, Azerbaycan'ın ilk yüksek eğitim almış ve eğitimin gelişmesinde önemli rol almış aydındır. Ayrıca Azerbaycan'da ilk Rus-Azerbaycan okulunu açıp onu genişletmiş bir eğitimcidir (Gurbanov 2006: 339).

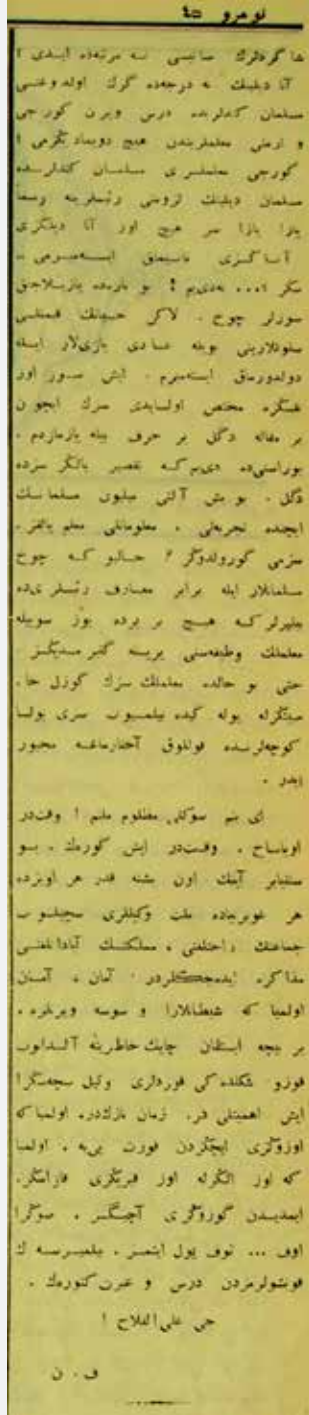
⁵ Muhtarov: Rus-Azerbaycan mekteplerinde ders veren öğretmenlerdendir (Gurbanov 2006: 339).

⁶ Hacı Kerim Saniyev (Sanılı): Muallim, şair, eğitimcidir. Ort okulların ve ders için gerekli ihtiyaçların hazırlanmasında geniş faaliyet göstermiştir. 1929 yılında neşrolunan "Üçüncü İl" adlı dersliğin hazırlanmasında onunla birlikte Ömer Faik Numanzade ile H. Ahundov da katılmıştır. "Abşeron Yarımadası", Zulmün Sonu", Namus Davası" gibi eserleri var (Gurbanov 2006: 339).

⁷ Gospodin (господин): Rusçada beyefendi anlamına gelmektedir.

⁸ Smirnov: Gori Öğretmen Seminariyası'nın Rus milliyetçisi rehberlerinden ve Azerbaycanlı müdavimlere hem kendi dillerinde konuşmayı, hatta düşünmeyi bile yasaklamıştır (Gurbanov 2006: 339).

dersinin ohunması hususuna geldi. Cenap Ganizade - Hazreti Peygamber (a.s.)'in ve İslâm'ın etrafına ne siyak ile yayıldığı'nın tarihi ikinci ilden (yıldan) başlamak lazım olduğunu söyledi. İsmirnof ile Hacı Kerim Saniyef buraya şiddetli itiraz ettiler. Bu derslerin ahırncı illerde ohunmasını (sonuncu yıllarda öğretilmesini) maslahat gördüler. Çünkü ahırncı ilde şakirtlerin çohu (son yılda öğrencilerin çoğu) mektepte kalmır. Bundan sevayı eğer Müslüman uşakları (çocukları) tarih-i mukaddesten kıssaca tarihlerini ireli örgenseler (önce öğrenseler) yüreklerinde yer tutar. Sonra özge şeylere yer ve vakit kalmaz. Bereket versin ki Muhtarof onların bu reyine yoldaş olmadı. Hiçbir cihetle dönüp danışmadı (konuşmadı). Bu mecliste ortaya koyulan reyler, danışıklar her ne cür ve tavırsa.... kurtarıldı (bitirildi). Güya taze (yeni) program tertip edildi. "Bu taze program" (1880)'nci ilde (yıldan) geçmiş serdar Varansof'un⁹ vaktinde tertip edilen köhne (eski) programın biraz evrilip çevrilmişinden başka bir şey değildir. Ayda "dört" manat vazife ile o kadar yükü boyunlarına götüren muallimlerin, Müslüman derslerinin ve verilen mevaciplerin baresinde (maaşların konusunda) sonra yazaram (yazacağım). İmdi biz Müslüman vekillerine ve sahib-i reylerine geleceğiz. Müslümanların ihtiyacını ve ne yol ile rahat ve marifetli olacaklarını nazara alıp ona göre garaz ve riyasız söz danışmağa (söylemeye) davet olunan abrazovannılarımızdan (eğitilimlerimizden) biraz bahs edek (konuşalım). Bahs edek ama mesele çok uzun, buraya sığmaz. Yahşidir (iyidir) ki burasını da gene sonraya bırakıp evvelimci (bırakıp evvelki) şuraya çağrılan Müslüman sahib-i reyimiz Saniyef ile biraz danışak: A cenap! Bildiniz mi ki ne cür büyük ve ağır bir iş görmeğe çağrıldınız? Bildiniz mi nice ki nice milyon Müslüman dirliği veya ölümü zat-ı fesat mabeynizin yad-ı ihtiyarına verildi? Bildiniz

Hayat'taki yazının son kısmı
-Hayya'lel'felâh.

mi ki bu zamana, milletin bu haline göre ihtiyacımız, derdimiz nedir? Eğer bilip ona göre Müslüman derslerinin az olmasını istediniz ise gayret [ve] kanacağınıza söz yoh... Bilmeyip özgenin ağzına bahıp danışıp iseniz gayret ve ferasetinizin nihayeti yoh... Milletin vekili yerinde olduğunuz için size bir iki söz soruşmağa (sormaya) mecbur oldum. A tecrübeli muallim! Gence ve gayri yerlerdeki muallimliğinizde ne kayırırdınız? Gence Müslümanlarının size olan hürmetleri mukabilinde ne iş gördünüz? Hiçbir kere tecrübe etmek istediniz mi ki vekili, akıllıyı, büyüğü siz cenabınız olan bu mazlum millet uşaklarının (çocuklarının) terakkisi ne yol ile amele gelir? Hiç bilmek istediniz mi ki ana dili ile olan talim sayesinde millet balaları (çocukları) ne cür (nasıl) terakki edirler? Hiç işitmediniz mi ki sizin kimi muallimlerin ayağı Gence Müslüman - Rus Mektebi'ne girmeden evvel mektebin terakkisi, şakirtlerin sanisi ne mertebede idi? Ana dilinin ne derecede gerek olduğunu Müslüman kentlerinde ders veren Gürcü ve Ermeni muallimlerinden hiç duymadınız mı? Gürcü muallimleri Müslüman kentlerinde Müslüman dilinin lüzumunu reislerine resmen yaza yaza siz hiç öz ana dilinizi, ananızı tanımak istemir misiniz?... Ne diyem! Bu barede yazılacak sözler çoh. Lakin Hayat'ın kıymetli sütunlarını böyle adi yazılar ile doldurmak istemirem (istemiyorum). İş, söz öz nefsinize mahsus olsaydı sizin için bir makale değil bir harf bile yazmazdım. Burasını da diyeyim ki taksir (kusur) yalnız sizde değil. Bu beş altı milyon Müslüman'ın içinde tecrübeli, malumatlı muallim yalnız siz mi göründünüz? Halbuki çoh Müslümanlar ile beraber maarif

reisleri de bilirler ki hiç bir yerde yüz suyuyla muallimlik vazifesini yerine getirmediğiniz. Hatta bu halde muallimlik sizin güzel hassiyyetinizle yola gide bilmeyip sizi bulsa küçelerinde (sokaklarında) kulluk ahtarmağa mecbur eder.

Ay benim sevgili mazlum milletim! Vaktidir uyanah. Vaktidir iş görek. Bu sentyabr¹⁰ (eylül)

⁹ İ. İ. Vorontsov-Daşkov (1837-1916): 1905-1915 yılları arasında Kafkasya'nın yöneticiliğini yapmış Rus devlet adamıdır. Karşı gelen ve isyan edenlere karşı zalimliğiyle meşhur olmuştur (Gurbanov 2006: 339).

¹⁰ Sentaybr (сентябрь): Rusça Eylül ayının adıdır.

ayının on beşine kadar her uyezd¹¹ (*kazada/ilçede*) her guberniyada¹² (*vilayette*) milletvekilleri seçilip cemaatin rahatlığını, memleketin abadanlığını (*bayındrılığını*) müzakere edeceklerdir. Aman, aman olmaya ki şeytanlara vesvese verenlere bir nice istakan¹³ (*bardak*) çayın hatırına aldanıp kuzu şeklindeki kurtları vekil seçesiniz! İş ehemmiyetlidir. Zaman naziktir. Olmaya ki özünüzü içinizden kurt yiye. Olmaya ki öz elinizle öz kabrinizi kazasınız. İmdiden gözünüzü açınız. Sonra uf ... tuf yol etmez. Bilmirsek (*bilmiyorsak*) komşularımızdan ders ve ibret götürek (*alalım*).

Hayya'lel'felâh! (*Haydi kurtuluşa*)

F. N[umanzade]

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi 1905 yılında bir takım hürriyetler elde edilmiş ve gazete ve dergiler çıkartılmıştır. Gazete ve dergilerin yanında Rusya Müslümanları tarihinde önemli olaylardan biri de onların bir araya gelerek düzenledikleri kongreleridir. Bilindiği gibi Rusya Müslümanlarının ilk kongresi 1905 yılının Ağustos ayında Nijniy Novgorod şehrinde olmuştur. Bu şehirde sürekli düzenlenen Mekerce Panayırı'na gelen Rusya Müslümanları resmî izin verilmemesi üzerine Oka Nehri üzerinde "Gustav Struve" adlı gemide ilk kongrelerini düzenlemişti. Bu toplantıyı, gezintiye çıkacağız bahanesiyle yapmışlardır (Akpınar 2013: 27). Yazıda bahsedilen olaylardan biri de bu kongre ve toplantı olmalıdır.

Bilindiği gibi Rus-Japon Savaşı sonrası her bölgeden temsilciler gelerek Çar ve hükûmete halkın isteklerini kendilerine bildirmişlerdir. Bu isteklerden en önemlisi de Ruslarla eşit vatandaşlık statüsünü elde etmektir. Ancak resmi makamların verdikleri vaatleri yerine getirmediği de bu yazıdan anlaşılmaktadır. Bir de Çar II. Nikola Duma denen meclisi kurma kararı almış ve buraya her bölgeden milletvekilleri seçilmiştir. Ancak bu seçim Rusya Müslümanları nüfusuna göre âdil olmamıştır. Bu yüzden de Rusya Müslümanları sayılarına göre meclise fazla milletvekili gönderememişlerdir.

Ayrıca Numanzade Tiflis'te düzenlenen öğretmenler toplantısına kimlerin katıldığına dair ve toplantı hakkında bilgi vermiştir. Özellikle bu toplantıya katılıp da kendi milleti aleyhinde fikir beyan eden Hacı Kerim Saniyef'in belirttiği görüşü

¹¹ Uyezd (уезд): Rusçada kaza, ilçe anlamına geliyor ve Rusya'da 1929 yılına kadar bölge yönetim birimi olarak bu adlandırma kullanılmıştır

¹² Guberniya (губерния): Rusçada vilayet anlamına geliyor ve Rusya'da 1929 yılına kadar yönetsel-bölgesel birim olarak bu adlandırma kullanılmıştır.

¹³ Stakan (стакан): Rusçada bardak anlamına gelmektedir.

ve toplantı sonucu alınan program kararını eleştirmiştir. Bunların yanında ana dili eğitiminin önemi ve dönemin ehemmiyeti hakkında görüşünü belirtirerek yapılacak olan Duma seçimlerine milletvekillerinin dikkatle seçilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Numanzade bunları yazarken Gürcü ve Ermenilerin Rusya Müslümanlarına göre birçok konuda ileride olduğunu burada da vurgulayarak onların başarılarından örnek alınması gerektiğini belirtmiştir.

Sonuç olarak Ömer Faik Numanzade'nin burada söz konusu ettiğimiz mektup ve makalesinden onun eğitime, ana dile ve Rusya Müslümanlarının terakkisine ne kadar önem verdiğini, bu vadideki çabalarını görmekteyiz. Böylece Rusya coğrafyasında yaşayan Müslüman Türk ahalinin o zamanki hâl ve gidişatıyla günümüzdeki durumu mukayese edebiliyoruz. Ne yazık ki o günden bu güne şüphesiz birçok gelişmeler kaydedilmiş olsa da arzu edilen seviyede ilerlemeden bahsetmenin çok zor olduğunu tespit ediyoruz.

Ömer Faik'in son söz olarak Müslümanların ezanından aldığı "Hayayelfelah! (*Haydi kurtuluşa*)" ifadesini çok anlamlı buluyor ve bu nidânın bugün için de geçerli olduğunu düşünüyoruz. Fikirlerinin yüz küsur yıl sonra hâlâ geçerli olması dolayısıyla onu rahmet ve minnetle anıyoruz.

Kaynakça:

1. Akif Aşırılı, *Azərbaycan Mətbuatı Tarixi (1875-1920)*, "Elm və Təhsil" Bakı, 2009.
2. *Bizim Ahıska* Dergisi, No: 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45.
3. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Doğuşt Ltd. Şti. Matbaası, Ankara, 1978.
4. İ. K. Zagidullin, N. S. Hamitbayeva, L. F. Baybulatova, H. Z. Bagautdinova, *Modernizatsionnye Protseessı v Tatarsko-Musul'manskoy Soobşchestve v 1880-ye-1905 gg.: Dokumentı i Materialı* [1880-1905 Yıllarındaki Tatar-Müslüman Topluluğundaki Modernizasyon Süreçleri: Doküman ve Materyaller], Yaz Yay., Kazan, 2014.
5. İrfan Murat Yıldırım-Fazıl Gökçek (Hazırlayanlar.). Kafkasya'dan İstanbul'a Hatıralar, Ömer Faik Numanzade, Akademi Kitabevi, İzmir, 2000.
6. İsmail Gaspıralı, Seçilmiş Eserleri: 1, 2, 3. Neşre Hazırlayan: Yavuz Akpınar, İstanbul, Ötüken Yayınevi.
7. *Hayat* Gazetesi, 1905 No: 45
8. Prof. Dr. Şamil Gurbanov, *Ömer Faik Numanzade. Seçilmiş Eserleri*, Yazıcı, Bakı, 1992.
9. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2006.
10. Prof. Dr. Yavuz Akpınar, *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1994.
11. *Çağdaş Türk Edebiyatları-I*, Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2013.